

ПРОЛОГ

— **О**дин, два, три, чотири, п'ять... Я вже йду шукать! А хто не сховався — я не винна...

Маруся забрала рученята від очей і роззирнулася.

— Васильку, так нечесно! Там заказано ховатися!

Під трояндовим кущем валявся Василевий кашкет, а сам бешкетник, що так необережно видав себе, заліз у куш жасмину й тихенько підсміювався з нерішучого дівчати. Маруся тупцювала біля панського квітника й не наслідувалася переступити через низеньку огорожу. Їй було одинадцять, а на дівчат у такому ніжному віці ще діють заборони. Василь, на кілька років старший, ніколи й ні на що не зважав, дер гнізда горобців і лазив на високі стріхи. Він міг заскочити на норовливого, ще не об'їдженого жеребця та прогарцювати на ньому загоном коло, а то й два. За це частенько діставав від батька Гиви, який працював машталіром на кінному заводі графа Браницького, але це ніскільки йому не заважало й далі бешкетувати.

— Маруська — боягузка! — закричав Василь півнячим фальцетом, чим неабияк ушпетив дівчинку.

— А от і не боягузка! Сам такий!

Маруся огляділася, але Василь і досі був невидимим для неї. Вона наважилася і переступила у квітник. Біленьке платтячко замелькало між красиво підстриженими трояндовими кущами, а Василь зачаровано стежив зі свого сховку за тим, як мала

морщила носика від пекучого сонця, як золотіли її коси, як вона зиркала навсібіч, немов руда лисичка, що ніяк не могла взяти заячий слід. «Виросту — женюся на Марусьці», — подумав Василь і сам злякався цієї думки. Що женитися — не завжди добре, він затамив, коли мати Лександра плакали перед весіллям його старшого брата Івана, примовляючи, що той жениться на чаплі через гроші. «Але Маруська зовсім не чапля, вона схожа на панночку», — утішив сам себе Василь і вже хотів був вийти, аж тут нагодився панський садівник і взяв маленьку порушницю за вухо.

— Хіба пані не казали не бігати по квітниках?

— Ай-яй! Дядечку, я більше не буду! Не тягніть!

— Пішли до пані, їй розкажеш!

Василь хотів вибігти й оборонити Марусю від злого дядька, але його ноги немов приклеїлися до землі. Це тривало якусь мить, та, коли він нарешті опанував себе й вискочив із жасминового куща, — було вже пізно: садівник заволік зарюмсану Марусю до панських покоїв.

ЧАСТИНА I
ПОСАГ

1899—1900

Розділ 1

Колись батько сказав їй, що вона народилася останнього дня весни. Учора був цей день. Виходить, їй виповнилося вісімнадцять. «Коли я святкувала своє вісімнадцятиріччя, — згадувала графиня Браницька, — то протанцювала до ранку... Ах, яка в мене була препишна сукня волошкового кольору... Ах! Ах! Як це було давно...» Маруся чула цю історію сотні разів, тому не дуже дослухалася до слів графині. Вона стежила за дорогою. Спершу визирала з віконечка потяга, коли вони ще затемна рушили з київського вокзалу до Білої Церкви. Потім виглядала з коляски, яку вислав за ними з маєтку граф Браницький. Марусі хотілося скоріше повернутися додому — у рідну Іванівку. Так і минув її день народження: у підганянні хвилин і верст. І все одно, як не старалася Маруся пришвидшити час, вони повернулися до маєтку дуже пізно, ледь не поночі, й одразу лягли спати. Потім настав новий ранок, а день народження минув, розтанув, ніби його й не було.

— Марисю, серце, що ти там побачила цікавого?

Маруся дивилася на недобудований іподром, який почали зводити між палацом і кінним заводом. Десь там на неї чекав Василь. Уже майже пів години минуло відтоді, як Василь подав Марусі знак, а вона все зволікала й не могла знайти приводу, щоб вийти до нього.

— Та я дивлюся... Перестали будувати чи що?

— Ах, Марисю, ти в мене таке питаєш? Хіба я знаю?

Графиня Лідія Браницька почервоніла на виду. Ясна річ, вона не могла признатися покоївці, що граф Владіслав знову до нитки програвся в карти. Яке вже тут будівництво... Хоч би маєток у руках утримати. Обіцявся, божився, що вже не гратиме, але щойно графиня поїхала до Києва трохи розважитися на іменинах губернаторші Драгомірової, як узявся за старе. «Варшава танцює, Краків молиться, Львів кохає, Вільно полює, а старий Київ знай грає в карти... — нагадала собі графиня давнє польське прислів'я. — Боже ж мій, і що тепер? Доведеться продати маєтки на Волині... Бо ще зовсім трохи, і не буде з чого заплатити челяді, а вона й без того ремствує через малу плату».

— Марисю, берися вже розбирати речі, та обережніше, прошу, з французькими капелюшками. Вони вельми делікатні. Ти ж знаєш, що один необережний рух — і кінець красі...

Графиня не встигла договорити.

— Пані, до вас приїхали...

У дверях з'явилася дівчинка з кухні, яка завжди щось робила надворі й першою прибігала з новинами. Коли пані була в добромум гуморі, то могла обдарувати копійчкою спритну малу.

— Ах, і хто ж там приїхав? — Очі пані Лідії засвітилися від передчуття, бо вона добре знала, чиє ім'я зараз буде вимовлено.

— Так це... пан... пан... Дай, Боже, пам'яті. Складно називається, не можу в голові вдержати...

Правду кажучи, малій складно було не лише запам'ятати, а й вимовити заковиристе ім'я Вікентія Монтрезора, давнього приятеля родини Браницьких. Пані змилювалася над дівчинкою і сама назвала гостя. Сподіваної копійчини мала не отримала, зате дістала відразу кілька наказів. Найперше треба було провести пана Вікентія до малого салону та спитати, чи не хоче він кави, а якщо він її зажадає, то бігти по неї на кухню. Потім наказано було простежити, щоб якийсь із панських машталірів заопікувався Монтрезоровим конем. А вже потому послати когось за паном Владіславом, господарем маєтку,

хоча гість, була переконана графиня, приїхав не до графа й не дуже засмутиться, якщо не побачить його. Пані Лідія мала надію, що граф за своєю звичкою в робочому одязі займається кіньми й не поспішатиме митись і переодягатись.

— Пані, можна мені піти до батька? Я речі взавтра порозбираю, за пів дня справлюся, от побачите.

Маруся завважила перемену в настрої графині. Може, вийде-таки відпроситися? Хтозна, чи й випаде нагода пізніше, коли пані засядуть із гостем кавувати. Марусин голос вивів Лідію Браницьку із задуми. Спальня, куди звечора затягли чималий київський багаж, виходила одними дверима в малий салон. І хоча графиня могла спокійно говорити з гостем французькою, якої Маруся не знала, усе ж їй не хотілося, щоб покоївка заважала спілкуванню та шурхотіла поруч коробками й валізами.

— Ах, Марисю, серце, авжеж, іди до Флора Ігнатовича, але завтра раненько повертайся, бо роботи багато.

Пані Лідії не терпілося побачитися з Вікентієм Монтрезором. Вона махнула Марусі рукою, і та, ніби тільки й чекаючи на цей знак, вилетіла з покоїку й понеслася сходами на перший поверх.

— Куди несешся, наче оглашенна? На ось, занеси батькові пиріжків, поки теплі.

У дверях, що вели на панську кухню, стояла тітка Олена, батькова менша сестра. Замість привітатися, вона лише окинула племінницю важким поглядом і вклала їй до рук два великі пироги з маком. «На матір-покійницю стала схожа. Одне лице, — устигла подумати тітка, перш ніж Маруся зникла за дверима. — Тю ти, хотіла розпитатися про Київ, про святу Лавру, а її вже й нема... І куди вона так несеться? Точно оглашенна...»

А Маруся, відчувши нарешті волю, і справді неслася, мов причинна, не розбираючи дороги. Налетіла на кремезний дуб, що чіплявся вітами за дах панського будинку, відступила на крок, обійшла дерево з іншого боку, де Василь кілька років

тому вирізав ножичком послання для неї: «Марусинко, виходь увечері». Затяглося трохи, але ще можна прочитати світлі літери. Минуть роки, і цього напису, напевно, зовсім не стане, а кохання залишиться. Маруся в цьому не сумнівалася, бо ж іншого такого, як її Василь, немає на всьому світі.

— Марусинко!

Щойно Маруся добігла до недобудованих колон іподрому, як Василь схопив її у ведмежі обійми, закружляв навколо себе. Пиріжки випали з Марусиних рук, а вона навіть не помітила. Обвила Василя за шию обома руками й сама ж злякалася себе. А як хто побачить? Що люди скажуть? Піде неслава... Батько ганитимуть, пані Лідія закотить очі й зачне розказувати про пристойне поводження, тітка Олена знову шпетитиме біля кухні.

— Василечку, так не можна... Почекаємо вечора...

Маруся видихала між поцілунками й умовляла не лише Василя, а й себе. Нарешті вона відсторонилася від Василя та вперлася кулачками йому в груди.

— Василю, пусти! Ще хтось побачить.

— Та ж хто нас тут побачить? Нема нікого, — не бажав розтискати рук Василь. — А як хто підглядатиме — ноги поламаю. Гей, виходь, кому нема чого робити! Скуштуй машталірських гостинців!

Маруся почервоніла від Василевих слів і ще більше запручалася. У своїй коричневій сукні вона була схожа на гімназистку старшого класу, яка потай від батьків зійшлася із сином прикажчика й тепер ховається від усіх зі своїм коханням. Зрозумівши, що їй не вивільнитися з Василевих рук, Маруся зачала проситися:

— Василечку, Бога ради, не кричи... Справді-бо ще хтось почує...

— І хай собі чує. Нам що з того? Однаково будеш моєю. Будеш? — Василь і не думав розтискати обіймів, хоч і робив уже Марусі боляче, не відчуваючи власної сили.

— Буду... Ти ж знаєш, що тільки твоєю буду... Пустити ж, Василечку!

— Уже цієї осені поберемося. Я вже скоро й старостів зашлю.

— Так, уже цієї осені поберемося, — слухняно повторила Маруся й нарешті вивільнилася з Василевих рук. — Увечері на нашому місці?

Василь кивнув. На словах він був сміливий, а сам неабияк боявся майбутніх заручин і весілля. Де він, простий собі машталір, а де Маруся, донька старшого машталіра Флора Ігнатовича, який, по суті, тримає в руках кінний завод? До того всього ще й графиня Браницька взяла Марусю до себе на виховання та службу. Маруся й навчена всьому панському, й одягнута, як панночка, й навіть на піаніні втне зіграти. Чи ж дадуть їй за нього? Василь хотів сказати Марусі, що кохає її, що цей місяць, коли вона поїхала з пані до Києва, тягнувся неймовірно довго, що він зробив майже тридцять зарубок на одвірку, рахуючи дні до її повернення, але слова спершу застрягли в горлі, а потім і зовсім повтікали від нього. От якби зробити сальто, щоб розсмішити Марусю, як у дитинстві, пройти на руках хоч і весь цей іподром, прогарцювати на гарячому арабі — це будь ласка. Таку штуку Василь утнув би легко для Марусі, а от розказати про свої почуття — тут була заковика для нього.

— Марусю, ти цей-во... — Василь відчув, що знову в горлі в нього пересохло, і несподівано для себе бовкнув: — Ти в Києві авто бачила?

— Бачила, Василечку! — радісно защебетала Маруся. — І трамвай бачила. І навіть їздила на ньому! Уяви! Такий гуркіт страшний... Вуха закладає...

— Від чого гуркіт? Від авто чи від того, як його, трамва-ю? — щасливо сміявся Василь. Йому здавалося, що він місяць просидів у темному льоху, а ось зараз його хтось випустив на волю. Смакував нове слово «трамвай», вимовляв по складах і думав, як було б добре й собі втрапити до великого міста, усе там роздивитися.

— Трамвай здоровецький, а сам собою їздить, і дядько стоїть у дверях і сюрчить у свисток, щоб пасажири знали, коли сходити, — і собі засміялася Маруся, бо нагадала, як спершу перелякалася цього трамвая та нізачо не хотіла заходити до середини, скільки не просила її графиня, яка будь-що хотіла проїхатися на чудернацькій машині, але сама в неї лізти не наважувалася, тож підбивала покоївку.

— Ось, Василечку, це я для тебе в Києві зробила фото...

Маруся дістала з кишеньки фартушка фотокартку, наклеєну на рожевий картон. Це був сюрприз для Василя, який неодмінно мав йому сподобатися. На фото, звісно, була сама Маруся. Вона стояла, спираючись правою рукою на невеличкий ослінчик, накритий скатеркою. У нижньому кутику ліворуч було написано «*М. Брежінська*», а праворуч «*Києвъ. Печерскъ*». Букви були схожі на вензельочки, які чіплялися тоненькими ручками й ніжками одна за одну. Василь покрутив фотокартку в руках і побачив на її звороті: «*Печерскъ Милліонная ул. №8*», а під тим акуратним Марусиним почерком було виведено: «*Василеві од Марусі на пам'ять, 30 мая 1899 г.*». Василь перевів погляд на Марусю. Дивовижа та й годі... Ту саму Марусю, у цій же простій коричневій сукні, він тримав у руках.

— Тобі сподобалося?

Василь кивнув, водночас прикидаючи, скільки грошей Маруся витратила на це фото зі своєї платні, на яку він уже дивився як на їхнє спільне майно. Краще б усе жалування відкладала на посаг, щоб їм легше було на ноги спинатися, обживатись у власній хаті. Кілька разів він навіть натякнув на це Марусі, але їй, схоже, одні витребеньки в голові. Василь уже навіть розкрив рота, аби нагадати Марусі про ощадливість, але несподівано десь узявся метелик, легкий, ніби зітканий із повітря. Метелик увівся Марусі на коси, і Василь так і застиг із роззявленим ротом, витріщившись на живу прикрасу, яка переливалася всіма відтінками перламутру й неспішно зводила й розводила крильця. «Отаке б фото зробити — із метели-

ком у косах, але де ж цю камеру взяти? — думав тим часом Василь. — Та й не вловиш метелика спеціально задля фото. Марнота, звісно... Хоча раз живемо, треба буде й собі сфотографуватися, а чи з Марусею на весіллі. На весіллі вже за певне треба».

— Ну то я вже піду, Василечку, бо батько питатиме, де я так довго...

Маруся перервала хід Василевих думок, спрямувавши їх в інше русло. «Що там із тебе батько може спитати? А от із мене питає, чого я не при ділі, коли служба йде», — невесело всміхнувся сам до себе Василь. Його давно вже точила думка, що він недогідний Флорові Ігнатовичу. Може, старший машталір для своєї доньки хоче багатого жениха? Хто його знає, що у Флора Ігнатовича на думці. Непростий він чоловік.

— Ти цеє, Марусю, ти мені ввечері цю фотокарточку віддай, бо я зараз до стайні майну, деє іще замащу таку красу.

Маруся кивнула, метелик злякався та спурхнув із її голови, піднявся високо, але, підхоплений літнім вітерцем, знову опустився на кинуті напризволяще остови для майбутнього іподрому. Між колонами нікого вже не було.

* * *

До панської економії лишалося якийсь крок, коли Маруся, заглиблена у свої думки, раптом почула, як хтось пробасував до неї: «Добридень, Марусинко». Підвела очі й побачила Дениса, кремезного коваля, який недавно відбув учнівство та став до праці на кінному заводі. Він тягнув велике дерев'яне відро, повне чорнющої сажі, і сам був увесь замазурений сажею, лише білки очей і зуби поблискували на вкритому вугільним пилом обличчі. Маруся сахнулася від Дениса й невдало відступила зі стежки. Нога підвернулася, і дівчина впала.

— Хапайся за рукав, бо руки чорні. Чого плачеш? Забилася?

Денис схилився над Марусею, але не смів доторкнутися до неї, щоб ненароком не забруднити сажею. Вона ж тим часом

витагла з фартушка фотокартку та з розпачем дивилася на тріщину, яка ніби відкрояла правий верхній її кінчик, саме той, де з іншого боку був напис *«Василеві од Марусі на пам'ять, 30 мая 1899 г.»*.

— Яка ж ти гарна, Марусю.

Денис і собі витріщився на фотокартку, на якій Маруся марно розгладжувала нігтем злосчасний залом. Нарешті вона звелася на ноги і, кинувши через плече: «Йолопе, через тебе це сталося», пішла своєю дорогою. А Денис відставив відро і, накривши дашком правиці очі, іще довго дивився услід панській покоївці.

Розділ 2

— **М**арусю, вставай, бо й долю проспиш!

Батько грюкнув входними дверима. Маруся прокинулася й сіла на постелі. Потяглася за глиняним кухликом, щоб напитися, але він виявився порожнім. Легко скочила з ліжка — цебро з водою стояло на лаві біля дверей. Маруся набрала повен кухоль і зробила кілька ковточків. Раптом мокрий кухоль вислизнув їй із рук і дзенькнув об підлогу. Довелося Марусі підіткнути сорочку, дістати з-за груби шмату й заходитися коло підлоги, заодно збираючи докупи глиняне череп'я. За цим заняттям вона не розчула легкого стукоту у двері, які за мить відчинилися. На порозі з'явився незнайомий пан із хвацько закрученими вусами. Погляд його блакитних очей зупинився на голих Марусиних ногах.

— Добридень, паняanko! — Незнайомець і не думав відвертатися, прискіпливо розглядаючи дівчину. — Бачу, у вас тут недільне прибирання. Боже помагай!

Маруся зойкнула й випустила ганчірку. Відчула, рвучко обсмикуючи сорочку, як гаряча хвиля сорому заливає обличчя.

— Пардон! Не хотів збентежити. Дозвольте відрекомендуватися. Юліан Казимирович Ясенський, вахмістр у відставці окремого корпусу прикордонної варти.

Скоромовкою представившись, Юліан Ясенський по-військовому клацнув підборами та злегка нахилив голову вперед.